

Mauno Koivisto talouspoliittisena ja taloudellisena ajattelijana – varhainen popperilainen markkinafundamentalisti?

Juhana Vartiainen

Perehdyin Mauno Koiviston talousajatteluun systemaattisemmin 1980-luvun aikana ja 1990-luvun alussa, kun yhdessä opettajani ja mentorini Jukka Pekkarisen kanssa laadimme *Suomen talouspolitiikan pitkä linja* -teosta (Pekkarinen ja Vartiainen 1993). Tuo kirjoitus työ tuki tietynlaista Koiviston ajatusten lukutapa, olihan meidän kahden pyrkimyksenä paitsi suomalaisen talouspolitiikan dokumentointi myös sen osoittaminen, että keynesiläinen suhdanneajattelu oli ollut liian heikossa asemassa suomalaisessa talouspolitiikassa. Siksi Mauno Koivistosta piirtyi tuolloin kuva, nykyään jo muistikuva, päättäjänä ja ajattelijana, joka systemaattisesti edusti suomalaista ei-keynesiläistä, klassisen taloustieteen mukaista ja konservatiivista kasvumallia.

Koiviston keskeiset pyrkimykset liittyivät tulkinnassamme ulkoisen tasapainon ylläpitä-

miseen, vakaan rahataloudellisen ympäristön luomiseen, devalvaatio-inflaatio- ja deflaatio- ja teollisten investointien takaamiseen, kulutuksen kustannuksella sekä julkisen talouden tasapainon ylläpitämiseen. Nämä olivat silloisen muistikuvani mukaan hänen priorisoituja tavoitteitaan.

Ei hän silti mikään naiivi kameralisti ollut vaan tiedosti myös julkisen talouden suhdannevaikutukset ja käsitteli suhdannevaihtelujen itseään vahvistavia mekanismeja. Muistan myös kirjoittaneeni tästä; esimerkiksi arvostellessani *Kansantaloudelliseen aikakauskirjaan* hänen teoksensa *Kaksi Kautta* (Koivisto 1994) referoin sitä, miten Koivisto selvästi toteaa talouden nousujen ja laskujen itseään vahvistavat mekanismit, ja sen, että säästöt taantumalla vain luovat uusia säästötarpeita (Vartiainen 1994). Hänen ensisijainen pyrkimyksensä

ei näyttänyt kuitenkaan olevan kokonaiskysynnän säätelyn käyttäminen resurssien käyttöasteen suhdannepoikkeaman minimoimiseksi, vaan hän lähestyi taloutta muiden epätasapainojen ja eritoten ulkoisen tasapainon ja hintavakauden kautta.

Kun kävin tätä esitelmää varten uudelleen läpi Mauno Koiviston kirjoja ja kirjoituksia, kuva vahvistui, emmekä Jukka Pekkarisen kanssa varmaankaan olleet aivan väärillä jäljillä. Mutta Koiviston nuoruuden kirjoituksista nyt liikkeelle lähtiessä ja itsekin enemmän talouspoliittisen ja poliittisen ajattelun eri vaiheita nähneenä haluan tässä artikkelissani korostaa sitä, miten nykyaikaisia ja samalla markkinamyönteisiä, jopa markkinafundamentalistisia Koiviston monet ajatuksen käännteet olivat. Erityisesti on mielestäni huomionarvoista, miten selvästi ne 1960- ja 1970-luvuilla erosivat sen aikaisen vasemmiston kollektivistisesta valtavirrasta.

Nuo vuosikymmenet olivat hyperpoliittisointunutta aikaa, jolloin kylmän sodan politiikkaa ehdollisti suuri järjestelmätaistelu kommunismin ja kapitalismin välillä. Vasemmisto etsi tuolloin vaihtoehtoja yhteiskuntamallia, ja jokainen, joka tuolloin varttui aikuiseksi, oli altis tälle suurelle yhteiskuntajärjestelmäpohdinnalle. Suomessa tällaisten pohdiskelujen uhkaavuutta lisäsi ulkopoliittisen asemanme hauraus. Tämä voi kuulostaa uskomattomalta nykyihmisten korvissa, mutta muistan kun nuorena miehenä ensi kerran jouduin hieman keräämään rohkeutta ennen kuin joskus 1970-luvun lopussa sanoin eräälle ystävälleni, että Neuvostoliiton olisi viisasta siirtyä nopeasti markkinatalouteen.

Taloustieteessä hallitsi tuolloin toisaalta mekanistinen keynesiläisyys, jonka pohjalta taloutta voitiin ajatella manipuloitavan ilman

että yksilöt muuttaisivat käyttäytymistään politiikan muuttuessa. Talous oli siis ohjattavissa koneen lailla.

1. Koivisto ja historianfilosofia

Käyn tässä artikkelissa muutaman avainlainauksen valossa läpi Mauno Koiviston ajattelua. Suhteessa omaan aikaansa Koiviston ajattelu oli ainutlaatuisen oman tien kulkijan pohdintaa, joka ei koskaan saanut kollektivistista tartuntaa tai hapatusta annetusta ja vääjäämättömästä historiallisesta kehityksestä. Erityisesti nyt tekee vaikutuksen se, miten Koivisto omalla itseoppineen talousfilosofin päättelyllä sivusi ja ennakoii monia ajatuksia, jotka tuolloin olivat omaperäisiä mutta joilla nykypäivänä on tunnustettu taloustieteellinen sisältö.

Mauno Koivisto oli varhain tietoinen ja kiinnostunut yhteiskuntafilosofian ja historianfilosofian suurista rajalinjoista, ja hän kommentoi jo vuonna 1956 Sosialistisessa aikakauslehdessä Marxin ja Hegelin historiaskeemaa, joka päättyy jonkinlaiseen täydelliseen yhteiskuntaan ja historian loppuun, edellisellä proletariaatin diktatuuriin ja jälkimmäisellä täydelliseen preussilaiseen valtioon (Koivisto 1956). Koivisto toteaa omilla suorilla ja leukalevilla sanankäännteillään, miten hän ei usko tällaisiin hullutuksiin. Vuonna 1968 Vaasassa pitämässään puheessa hän lyö Marxia tämän omilla aseilla: jos kerran historiallinen materialismi selittää ajattelun muutosta taloudellisen perustan muutoksilla, miksi ihmeessä tämä kehitys mihinkään loppuisi? Ja Jyväskylän kulttuuripäivillä vuonna 1965 pitämässään puheessa hän ilmaisee epäuskonsa siihen, että koskaan luotaisiin tai kyettäisiin luomaan ris-

tiriidoista ja vastakkainasetteluista vapaata yhteiskuntaa (Koivisto 1968, 198).

On syytä korostaa tämän ajattelun varhaisuutta. Vasemmisto, johon itsekin nuorena miehenä tunsin vetoa ja jonka riveissä mietin maailmaa, kävi omista mielissään aina 1980-luvulle asti vakavaa pohdintaa samasta asiasta: onko historia avoin vai ohjaavatko sitä Marxin tai jonkun muun analysoimat mahtavat lainalaisuudet? Karl Popper (1957) julkaisi merkiteoksensa *The Poverty of Historicism*, historismin köyhyys, vuonna 1957. Kesti pitkälle 1960-luvulle ja 1970-luvulle ennen kuin sen kritiikki historismia vastaan ja avoimen yhteiskunnan puolesta oli pureksittu Euroopassa, saatikka Suomessa. Popper oli aikoinaan ja vielä 1960-luvulla erittäin kiistanalainen marxismin opposentti, mutta hänen kritiikkinsä perusajatus lienee nykyään täysin itsestään selvästi hyväksytty: ihmiskunnalla on vapaus ohjata omaa historiaansa eikä sitä kukaan kykene määräämään tai ennakoimaan. Kun luen omaa päiväkirjaani 1970-luvun lopulta, olen kirjannut sinne omana oivallukseni sen, ettei koskaan tule mitään suurta ja ainutkertaista siirtymistä sosialismiin tai jonkinlaiseen ”petoksen jälkeiseen” ratkaisevasti parempaan yhteiskuntaan. Tämä voi taasen tuntua nykylukijasta aivan itsestään selvältä ja naïivilta, mutta noiden vuosikymmenten mentaalinen maailma oli perin juurin toisenlainen.

En tiedä, lukiko Koivisto Popperia, mutta hän oli ilman muuta ajattelultaan popperilainen optimistinen skeptikko. Koko ikänsä hän mietti vähittäisiä parannuksia politiikan ja talouden toimintaan, uskomatta mihinkään lopullisen valmiiseen yhteiskuntaan. Hän ei hakenut täydellisen yhteiskunnan mallia tai instituutioita tai sääntöjä, mutta hänen toimintaansa ohjasivat silti kansanvallan ja sivistyksen

väkevät ideaalit. Nämä piirteet näkyivät myös hänen talouspoliittisissa kirjoituksissaan.

2. Koivisto ja valtion rooli

Paitsi historianfilosofiassa, myös valtion roolin osalta 1960-luku ja oikeastaan koko sodanjälkeinen aika oli lähtökohdiltaan toisenlaista kuin nykyaika. Toisen maailmansodan jälkeen monessa Euroopan maassa pohdittiin sitä, mitä kaikkea oli sosialisoitava. Sosialisoi-
miskomiteoita istui niin Norjassa kuin Ranskassa. Tämä oli osa suurta yhteiskuntajärjestelmien pohdintaa. Neuvostoliiton voitto natsi-Saksasta toi uskottavuutta suunnitelmataloudelle. Samaan suuntaan vaikuttivat monien länsimaiden sotatalouden aikana hankkimat taloussuunnittelun kokemukset.

Näitä kysymyksiä pohti myös Koivisto, mutta jälleen maanläheisellä ja taloudellisen intuition ohjaamalla tavalla, ja näin vuonna 1956 (Koivisto 1956, siteerattu teoksesta Koivisto 1968, 12):

”Valtioenemmistöiset osakeyhtiöt harjoittavat meillä tuotannollista toimintaa hyvällä menestyksellä lähinnä kaivosteollisuuden ja puunjalostusteollisuuden alalla, eli aloilla, joille kauan samanlaisina pysyvät tuotannon muodot ovat ominaisia. Sen sijaan aloilla, joilla mallit ja muodot vaihtelevat tibeästi, ei valtion yrittäjätoiminta ole osoittautunut kovin menestykselliseksi.”

Tässäkin on, suhteutettuna oman aikansa suurelliseen kapitalismi-kommunismi-keskusteluun, näennäisen pieni mutta oikeasti suuri ajatus: sosialismi voi kyllä organisoida tuotan-

toresursseja annetuilla tuotantoteknologioilla, mutta innovaatiokyvyssä se tulee jäämään jälkeeseen kapitalismista. Nykylukijalle tämä saattaa kuulostaa kovin itsestään selvältä sen valossa, mitä nyt tiedämme. Mutta ainakaan 1950- ja 1960-lukujen kansantaloustieteessä se oli kaikkea muuta kuin itsestään selvä ekonomistitotuus. Koivisto ei pohdi, onko kommunismi parempi kuin kapitalismi, vaan miettii järkevästi, missä valtiollinen omistus toimii paremmin, missä huonommin.

Sama teema toistuu monissa Koiviston pohdinnoissa. 1960-luku oli talouspolitiikassa suunnitteluoptimismin aikaa. Toisen maailmansodan jälkeinen valtiovaltauskko oli vielä voimissaan ja sitä vahvistivat YK:n ja tilastoviranomaisten ponnistelut kansantalouden tilinpidon luomiseksi. Naapurimaassa Ruotsissa Konjunkturitutet alkoi laatia ”kansallisbudjetiteja”, jotka kartoittivat talouden tarjontapuolen, vertasivat sitä ennakoituun kysyntään ja koettivat ennakoita, miten mahdollinen kuitu näiden välillä purkautuisi joko hintojen nousuna tai ulkoisena alijäämänä.

Koivisto miettii samoja kysymyksiä vuonna 1966 Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämässään esitelmässä (Koivisto 1967, 21):

“Taloudellisen suunnittelun merkitys tulee läbiaikoina tähänastisesta huomattavasti lisääntymään. Hallitus on ilmoittanut talouspoliittiseksi tavoitteekseen edellytysten luomisen taloudelliselle kasvulle. Kun nämä edellytykset on luotu, eli kun ulkoinen maksutaseemme vajuus on saatu supistumaan niihin puitteisiin, jotka ulkoiset lainanottomahdollisuutemme luovat, kun rahoitusmarkkinat ovat rauhoittuneet ja valtiontalous on normaalina pidetyssä kunnossa, viimeistään

silloin tullaan kysymään, millä tavalla valtio aikoo osallistua kansantaloutemme kehittämiseen, mikä tulee olemaan yksityisen sektorin asema ja minkämuotoista yhteistoimintaa julkisen ja yksityisen sektorin välillä tulee olemaan.”

Toisin sanottuna, vaikka siirryttäisiin sosialismiin, ensin on siivottava oma tupa ja kamattava hiukset, mikä tarkoittaa, että omat epätasapainot on ensiksi hoidettava kuntoon. Hieman myöhemmin Koivisto luonnehtii suunnitteluideologian taustoja mutta siirtyy sitten notkeasti pohtimaan sitä, miten valtiontalouden omaa suunnitelmallisuutta voidaan lisätä (Koivisto 1967, 22–23):

“Siiben seikkaan, että taloussuunnittelu on tullut ajankohitaiseksi kaikissa maissa, on useita syitä. Ensimmäinen niistä on, että sekä yksityisen että julkisen sektorin käytettävänä on nykyään entistä kokonaisvaltaisempi kuva kansantaloudesta. Toiseksi: usko hintamekanismin kykyyn ohjata voimavaroja yhteiskunnassa optimaalisella tavalla on vähentynyt, ja valtiovalle on tunnustettu kuuluvan entistä aktiivisemmän osan näyttelemineen yhteiskunnan kehityksessä. Riippumatta siitä, mikä on kunkin asenne valtiojohtoiseen talouselämään nähden, lienevät kaikki sitä mieltä, että julkisen sektorin omien toimintojen yhteensovittaminen on välttämättä toteutettava.”

Koiviston esitelämä jatkuu siis sen miettimisenä, miten valtiovalle omaa toimintaa ja budjetointia saadaan suunnitelmallisemmaksi. Suuri poliittinen pohdiskelu valtion roolista taloudessa supistuu siis selvästi maanläheisem-

mäksi ja budjettipääällikkömäiseksi fundeeraukseksi siitä, miten valtion oma budjettitoimi saadaan vähemmän leväperäiseksi. Tämä on kovin koivistomaista: iso yhteiskunnallinen muutos todetaan, mutta todetaan myös, että oltiin siitä mitä mieltä tahansa, kannattaa jo nykyisenkin taloudenpidon puitteissa parantaa valtion budjetointiprosessia. Jos sosialismi ei etene nykyistä pidemmälle, ei siitä ole harmia, ja jos sosialismi etenee, ei kai voi olla haittaakaan siitä, että valtiovallan omaa taloussuunnittelua on kehitetty ja parannettu.

3. Koivisto markkinatalouden fundamenttien puolesta

Jo Koiviston varhaisista kirjoituksista, mutta myös myöhemmistä, hahmottuu kuva ajattelijasta, joka jollain intuitiivisella tavalla näytti hakeutuvan sellaisten periaatteiden ja pyrkimysten lähelle, joita voitaisiin nykyään sanoa markkinafundamentalistisiksi tai konservatiivisiksi. Tämä saattaa ilmetä yksittäisistä virkkeistä tai kappaleista, esimerkkinä vuonna 1967 TVK:n¹ viikon juhlassa pidetty puhe (Koivisto 1968, 42):

“Monien järjestöjen edustajat ovat varsin vakuuttuneita siitä, että he edustamansa järjestön kautta pystyvät muuttamaan tulonjakoa yhteiskunnassamme kannattajakuntansa hyväksi. Tulonjako muuttuu kyllä kaiken aikaa, huolimatta niistä merkittävistä sidonnaisuuksista, joita on syntynyt. Kuitenkaan ei sitä voi väkisin

¹ TVK oli Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto, joka konkurssin tehtyään muuttui nykyiseksi STTK:ksi.

muuttaa. Muutosten pitää mukautua tuotantoon ja työvoiman tarpeisiin”.

Tämän lukeminen nyt vuonna 2017 hätkädytti siinä mielessä, että huomaan omissa talouspoliittisissa keskusteluissani jatkuvasti koettavani propagoida täsmälleen samaa näkemystä, joka itselläni on peräisin kokonaistaloudellisten mallien simuloinnista ja johtamisesta. Jos mallin oletukset ovat uusklassisia, tuotantofunktio on neoklassinen eli lineaarisesti homogeeninen ja jos reaalikorko on annettu niin kuin se varmaan pitkällä aikavälillä pienelle avotaloudelle on, reaalityövoimatkin ovat annettuja ja riippuvat vain työpanoksen henkisen pääoman tasosta. Siksi en itse asiassa minäkään usko, että millään politiikalla tai tulopolitiikalla voidaan pysyvästi vaikuttaa reaalityövoimoihin tai eri ryhmien suhteellisiin palkkaeroihin. Yhteiskunnassa on silti huomattavia odotuksia sen suhteen, että jollain yhteisillä päätöksillä voidaan pysyvästi nostaa milloin minkin ryhmän palkkoja. Siksi Mauno Koiviston teksti vuodelta 1967 hivelee ja tuntuu hyvältä, vaiken voi olla varma, ajattelikko Koivisto asiaa myös uusklassisen tuotantofunktion ominaisuuksien kautta.

Koivisto korostaa 1960- ja 1970-luvun kirjoituksissaan niin ikään kysyntätekijöiden ohella myös tarjontatekijöitä. Tämä on tunnettu piirre hänessä, mutta se oli tietysti omana aikanaan kansantaloustieteen sisällä vastavirrassa, olihan tuon ajan taloustieteen pääkiinnostuksen kohde juuri kysynnän säätelyn mekaniikka. Koiviston *Väärää politiikkaa* -teoksen yksi teema onkin se, että suhdannepolitiikka voi olla rakennepolitiikan näkökulmasta väärää (Koivisto 1978, ks. myös Lindblom 2009, s. 228).

4. Koivisto, rahataloudellinen vakaus ja rahoitusmarkkinoiden tasapaino

Koiviston markkinafundamentaaleista pyrki- myksistä ilmeisin lienee kuitenkin rahatalou- dellisen vakauden hakeminen. Se on kantava teema, joka hyppää jokaisen silmille, joka lukee Koiviston talouspoliittiset muistelmateokset. Koivisto koettaa pysäyttää devalvaatio-inflaa- tiokierteen ja luoda edellytyksiä vakaalle raha- taloudelliselle ympäristölle. Hän koettaa hillitä etujärjestöjen kustannusvaatimuksia. Hän hyökkää nimellistä rahailluusiota vastaan ja vastustaa harhakäsitystä, jonka mukaan hyvin- vointia voidaan luoda rahan arvosta tinkimällä (Koivisto 1968, s. 140, puhe vuodelta 1968). Hän pohtii mahdollisuuksia luoda revalvoin- nille edellytyksiä työmarkkinajärjestöjen kus- tannusmyönnytyksillä ja miettii, miten saatai- siin rahapolitiikka palautettua tehokkaaksi.

1950-luvulta lähtien useimmissa Euroopan maissa oli säännöstelty luottomarkkinoita ja ra- hapolitiikka oli sidottu passiiviseksi alhaisen koron politiikaksi. En usko, että Koivisto oli käynyt yliopistojen rahateorian kursseja, mutta hänellä on niin ikään selvä näkemys siitä, että säännöstelystä olisi päästävä eroon. Haka-yhty- mien neuvottelukokouksessa vuonna 1965 pitä- mässään esitelmässä hän miettii säännöstelyn kielteisiä vaikutuksia pankkikilpailuun ja pank- kien toimintaan ja toteaa (Koivisto 1968, 175):

“Yksinkertaisinta ja kestäväntä olisi kui- tenkin pyrkiä siihen, että korot olisivat korkoja, eikä indeksilisiä tai -korotuksia maksettaisi eikä perittäisi, ja että kulloin- kin maksettavat ja perittävät korot olisi- vat nykyistä lähempänä sellaista tasoa,

jolla rahan tarjonta ja kysyntä ovat tasa- painossa.”

Samassa hengessä Koivisto miettii säännös- telytalouden pankkikilpailun puutteen aiheut- tamia reaalisia tehokkuustappioita. Koska pan- kit eivät kilpaile koroilla, ne rakentavat toinen toistaan hienompia konttoreita ja palkkaavat turhan osaavaa väkeä, toteaa Koivisto Kansan- taloudellisessa yhdistyksessä vuonna 1962 pi- tämässä esitelmässään (Koivisto 1962, 241):

“Jos sivukonttorien esimiehiltä voitaisiin tyytyä vaatimaan pelkän pankkityön suo- rittamista, selviäisivät näissä tehtävissä useissa tapauksissa perheenemännät ko- din hoidon obella. Mutta kun yksi pank- ki palkkaa korkeakoulututkinnon suorit- taneen kalliin miehen harjoittamaan suhdetoimintaa jostakin asunalähiön si- vukonttorista käsin, on toistenkin pank- kien palkattava kallis mies tekemään tyhjäksi sen, minkä yhden pankin mies on aikaansaanut. Kun kaikki harjoittavat bankintaa, syntyy jälleen uusi tasapaino entistä korkeammalla kustannustasolla.”

Tässäkin marmatuksessa voi nähdä nykyai- kaisen ajatuksen siitä, miten vääristynyt pank- kikilpailu tuottaa todellisia tehokkuustappioita ja hyvinvointimenetyksiä. Tämä voi nyt tuntua kovin itsestään selvältä, mutta tällaiset ajatukset eivät vielä keynesiläisen makroteorian hallitse- malla 1960-luvulla olleet taloustieteessä hallit- sevia. Koiviston analyysi on myös jossain määrin profetallista, kun sen suhteuttaa tosin muuta- ma vuosikymmen myöhemmin kärjistyvään pankkikriisiin. Ylimitoitetuilla investoinneilla kilpailemaan tottuneet pankit eivät sopeutuneet

1980-luvun rahoitusmarkkinoiden vapautumiseen ilman rajua pankkikriisiä.²

Kolmas ajatus, jonka tässä haluan dokumentoida, on, että hyvinvointimenetysten kautta voidaan luoda tai on pakko luoda rahapoliittista uskottavuutta. Vuonna 1992 oltiin tilanteessa, jossa vahvan markan politiikka oli kärsinyt haaksirikon ja markka päästetty keltumaan. Koivisto oli tukenut vakaan markan politiikkaa, johon Esko Ahon hallitus oli sitoutunut. Tämä pyrkimys tuli kalliiksi, mutta tiedämme nyt jälkikäteen myös sen, että itse peruspyrkimys, pyristeleminen eroon epäuskottavasta pehmeästä ja inflatorisesta rahapolitiikasta, oli järkevä.

Tiedämme nyt myös sen, että uskottavaa hintavakautta on hyvin vaikeaa saavuttaa pelkällä valuuttakurssin lukitsemisella. Paremmat keinot ovat joko liittyminen yhteiseen rahaan (kuten Suomi sittemmin teki) tai kellutus ja itsenäinen keskuspankki inflaatiotavoitteineen (kuten Ruotsi teki).

Yhtä kaikki, kun markka oli päästetty keltumaan ja vakaa markka oli kärsinyt haaksirikon, monet, ja minäkin, piti tätä täydellisenä tappiona. Mutta Koivisto lausui tuolloin, että se vakaan markan puolustaminen ja pieni kärsimyskin jota olimme tätä yrittäessämme kokeneet, ei ollut arvotonta vaan loisi tulevaisuudessa myös pientä uskottavuuspääomaa. Kirjassaan *Kaksi kautta Koivisto* (1994, 366) ilmaisee tämän näin: *“Nyt on vähän verta vuodatettu, on kamppailtu, on nostettu korot erittäin korkealle.”*

En löydä tästä tarkempaa sitaattia, mutta muistikuvani on, että Koivisto kehitteli samaa ajatusta muissakin lausunnoissa. Se, että markkaa oli koetettu puolustaa, vaikka taloudellisiin

menetyksinkin, oli tulevaisuuden kannalta arvokasta, koska se loisi pientä uskottavuuspääomaa vastaisen varalle, siitäkkin huolimatta, että taistelu tuolloin hävittiin. En tuolloin antanut ajatukselle kovin paljon arvoa, mutta jälkikäteen voi sanoa Koiviston olleen ajattelussaan intuitiivisesti samoilla jäljillä kuin samanaikainen taloustieteen teoria.

Samoihin aikoihin kehiteltiin tunnetusti talusteoreetikkojen (Finn Kydland, Edward Prescott, Robert Barro ja Robert Gordon) toimesta teorioita siitä, miten hintavakauden edellyttämää uskottavuuspääomaa luodaan – institutionaalisiin muutoksiin ja luomalla omilla toimilla vakaan hintatason “mainetta”. Juuri taloudelliset “kärsimykset” työttömyyden muodossa ovat kokemusten valossa yksi maineenmuodostuksen keino. Jos inflaatio-odotukset ovat ryöstäytyneet liian korkeiksi, niitä on vaikeaa taltuttaa ilman että väliaikaisesti hyväksytään korkeampi työttömyys.

Jos siis halutaan tulkita Koiviston ajatusmaailmaa suopeasti, se oli aikaansa edellä ja ennakoi vasta tulollaan olevia taloustieteellisiä oivalluksia. Tuohon aikaan odotusten ja maineenmuodostuksen korostaminen oli vielä uutta, ja talouspolitiikan ajattelutavat olivat pitkälti kiinni staattisissa kerroinmalleissa.

5. Koivisto ja korporatismiin kritiikki

Viimeinen teema, jota haluan tässä korostaa ja joka nyt Koivistoa uudelleen lukiessa hätkähdyttää, on hänen skeptinen suhtautumisensa tulopoliittiseen järjestövaltaan. Koiviston talouspoliittinen roolihan oli tunnetusti erittäin merkittävä siinä vaiheessa, kun tulopoliittinen

² *Tämän on todennut myös Seppo Lindblom (2009, 101).*

toimintatapa vakiintui Liinamaa-sopimusten myötä.

Hänen kirjoituksiinsa uudelleen tutustuesssa silmille hyppää hänen epäluuloinen ja kielteinen suhtautumisensa järjestövaltaan ja kattavien yhteiskuntasopimusten toimintatavan vakiintumiseen. Vaikka Mauno Koivisto ei tavoitellut täydellistä yhteiskuntaa, parlamentaarisen vallankäytön periaate oli hänelle selvästi mitä pyhin. Tämä tulee esille monesta dokumentista. Seppo Lindblom (2009) kirjoittaa: *“Kun toimin itse tulopoliittisena virkamiehenä, Mauno oli yhtä kauhistunut kuin minä siitä vimmast, jolla valtiosihtööri Paul Paavela halusi kytkää vielä aivan avoinna olevaan palkkasopimukseen laajoja lainsäädäntöä vaativia sosiaalipoliittisia reunaehtoja.”* Teoksessaan Väärää politiikkaa Koivisto (1978, 26) kirjoittaa katkerasti ja vihaisesti järjestöistä:

“Julkisaatetuista kannanotoista ja pidentyistä puheista päätelleen on järjestöillä varsin täsmälliset käsitykset siitä, mikä niiden kannattajakuntien hyväksi koituu ja mikä ei. Hallituksella ei ole valtuuksia puuttua järjestöjen toimintaan eikä hallituksella ole ollut tarkoituksenakaan hakea tällaisia valtuuksia, vaikkeä niitä olisi saatavissakin, mikä on epäiltävää.”

Ne ajatukset on syytä heittää sivuun, että järjestöt kertoisivat hallitukselle, mitä hallituksen rauhaan kuuluu, mutta että hallitukselle ei kuulu millään tavalla se, mitä järjestöt tekevät.

Jos järjestöt valitsevat oman tiensä antamatta arvoa hallituksen esittämille näkökannoille, on hallituksen sen jälkeen välittävä oma tiensä eli koetettava käytettävissä olevilla keinoilla turvata passiivisen väestön toimeentulo ja koettaa pelastaa rahanarvosta, mitä pelastettavissa on.

Mitä pontevammin toimenpitein kuvitellulle elintason alentumiselle yritetään ulosmitata kompensatiota, sitä varmemmin elintaso tosiaan alenee, miltä sentään vielä voidaan vältyä, jos järki sanansijaa saa. Vaikeudet ovat suurina edessämme, älkäämme tehkö niitä vielä suuremmiksi.”

Samanlainen kertakaikkinen tuskastuminen näkyy kirjoituksessa Suomen Sosialidemokraatissa vuodelta 1975 (Koivisto 1978, 88):

“Ammattiyhdistysliike torjuu vastuun joka sen tulisi ottaa tapahtuneesta ja tapahtuvasta inflaatiokehityksestä ja katsoo että nimellistuloja pitää nostaa, koska hinnat nousevat ja talous kehittyy. Työntantajat katsovat, että hintoja pitää nostaa, koska palkat ja muut kustannukset nousevat. Työmarkkinajärjestöt yhdessä ovat sitä mieltä, että valtion sekä tulot että menot kasvavat liian nopeassa tahdissa. Hallitus katsoo, että etujärjestöt tekemillensä sopimuksilla ja esittämillensä vaatimuksilla edistävät inflatorista kehitystä. Pankkimiehet katsovat, että heidän tehtäväksensä jää vain sen inflaation rahoittaminen, joka syntyy etujärjestötoiminnan ja valtiontalouden paisuttamisen tuloksena.”

6. Vanhemman Koiviston kyynisyys

Nämä viimeiset sitaatit ovat siis 1970-luvulta ja niissä näkyy enemmän tuskastuminen kuin uteliaan eteenpäin katsova pohdiskelu. Tämä asenne näkyy selvästi myöhemmän *Kaksi kautta* -teoksen (ilmestyi 1994) talouspoliittisissa jaksoissa. Sen poliittiset pohdinnat ovat veikeitä ja teräviä, mutta talouspoliittinen tilitys on yksitotempaa valitusta siitä, miten huonosti menee eikä kukaan opi mitään. Koivisto surkuttelee ihmisten tyhmyyttä ja järjestövallan lyhytnäköisyyttä.

Koivistolle ihmiskunnan tyhmyys on kuitenkin pitkälti yksilöpsykologista. Vuonna 1994 ilmestyneessä Kansantaloudellisen aikakauskirjan haastattelussa (Heinonen ja Pantzar 1994) hän toteaa, että ”ihmisen ajatustyö tapahtuu pääosin alitajunnassa”. Siis jonkinlaisia *animal spirits* -ajatuksia oli Koivistollakin. Mutta silti kommunikointi päättäjän ja kansalaisen välillä on myös Koiviston johtoajatuksista, ja talouspolitiikan teemana sekin on tietysti mitä modernein.

Julkistalouden hallinnan vaikeudet ja erityisesti rahataloudellisen vakauden luomisen epäonnistuminen eivät Koivistossa tietääkseni kuitenkaan laukaisseet pohdintoja sellaisista institutionaalisista ratkaisuista, joita taloustieteessä tässä vaiheessa alettiin näiden ongelmien ratkaisemiseksi hakea – eli keskuspankkien itsenäisyyttä ja finanssipolitiikkaa sitovia ylijäämäsääntöjä. Tietääkseni tällaiset institutionaaliset ratkaisut eivät koskaan olleet Koiviston ajattelussa etualalla. Tähän lienee ollut kaksi syytä. Yksi syy oli varmaankin se, että Koivisto ei ollut kovin läheisessä kontaktissa akateemiseen taloustieteelliseen kirjallisuuteen.

Toisaalta hänen mielenlaatunsa oli äärimmäisen sitoutunut kansanvaltaan, ja tällöin käsien sitominen mastoon institutionaalisilla rajoitteilla oli vähemmän luonteva ratkaisu kuin toive vähittäisestä oppimisesta ja päättäjän ja kansalaisen välisen kommunikoinnin ja valistuksen parantamisesta. Koivisto ei mieltä itsenäistä keskuspankkia tai ylijäämäsääntöä, ja hänelle on ehkä kiinnostavampaa pohtia ihmisluonnon sisäistä maailmaa ja kärsimättömyyttä avoimen ja rajoittamattoman kansanvallan puitteissa. Koivistolle ihmisluonto on aina epätäydellinen niin kuin yhteiskuntakin, mutta aina voidaan pyrkiä parempaan. Keskeisin harmin aihe on se, miten poliittisesti vaikeaa oli hillitä pankkikriisiä edeltänyttä ylikuumenemista. Sinipunahallitus epäonnistui tässä tyystin, ja Koivistoa varmasti harmitti siksikin, että oli itse ollut luomassa uutta hallituspohjaa.

Tästä vaiheesta valitsemani *Kaksi kautta* -teoksen sitaatit kuvaavat tätä pahansuopaakin katkeruutta (Koivisto 1994, s. 273):

“Vaalien jälkeen joutuvat tiukennusvaatimuksia esittämään henkilöt, jotka ennen vaaleja ovat olleet valtion varoja subteellisen vähällä surulla levittelemässä, mikä on heille ihan oikein.” ... ja “Se on tietysti kova paikka, kun valtakunnan kipuaminen maailman elintasonkärjen tuntumaan on aiheuttanut laajan tyytymättömyyden ja suuren protestin.”

Koivisto ehkä viihtyi paremmin siinä niukuuden ja vähien poliittisten ja taloudellisten vapausasteiden Suomessa, jossa hän poliitikkona ja talousajattelijana lähti nuorempana miehenä liikkeelle.

Tälle presidenttivaiheen ja sen jälkeiselle talousajattelulle on kuitenkin leimallista jon-

kinlainen turhautuminen, eikä siinä ole lukijan kannalta samaa optimismia kuin 1950- ja 1960-luvun kirjoituksissa. Silti Koivisto oli saanut aikaan suuria, Suomen liittymisen Euroopan Unioniin ja merkittävän askelen kohti normaaliparlamentarismia.

Koivisto päätyy siis talusajattelussaan jonkinlaiseen ”ihmiset ovat tyhmiä ja kaikki epäonnistuu” -umpikujan, valtavista poliittisista saavutuksistaan huolimatta. Mutta voi myös ajatella, että hänen pyrkimyksensä vakaaseen markkinatalouteen oli pitkäaikainen ja oikeasuuntainen, ja että se itse asiassa vasta nyt pääsee lähelle päämääriään. Vasta nyt, vuonna 2017, olemme euroon sitouduttuamme opettelemassa sellaisia palkanmuodostuksen pelisääntöjä, joilla pidämme suhteellisen kustannustasomme kurissa. Koivisto olisi ilman muuta ollut kiinnostunut ja liekö ollutkin ennen kuolemaansa kiinnostunut kiky-sopimuksesta: oliko se järkevä toimintatapa vai paluu viimeiseen tuhoisaan suurtupoon ennen lopullisia jäähyväisiä tällaiselle kaiken kattavalle sopimustoiminnalle. Ehkäpä Koiviston tärkein perintö täyttyy vasta nyt.

7. Koivisto, Keynes, Hayek ja uskonto

Olen koettanut esittää, että Mauno Koiviston kirjoitukset olivat täynnä ajatuksia, jotka olivat omana aikanaan poikkeuksellisia mutta joita voidaan pitää ituinä sellaisista ajatuksista, jotka sittemmin ovat oikeaoppisessa valtavirtataloustieteessä saaneet kerrassaan laajan hyväksynnän: hintavakaus ja nimellistuloharha, valtion roolin pohdiskelu innovaatioiden kautta, pankkien monopolistisen kilpailun reaaliset tehokkuustappiot, järjestöjen *rent-seeking*. Siksi nyt

tekemäni sukellus Mauno Koiviston ajatusmaailmaan on voimistanut ihailuani tätä merkillistä ja vaikuttavaa ihmistä kohtaan. Se herättää myös kysymyksen, josta moni muu tietää varmasti enemmän kuin minä: missä määrin Koivisto oli lukenut taloustieteen kirjoja ja artikkeleita ja missä määrin hän oli itseoppinut mikrotaloustieteilijä ja makrotaloustieteilijä?

Yksi avain Koiviston ajatteluun on kuitenkin hänen persoonassaan ja uskonnollisuudessaan. Hänen protestanttisessa kristillisyydessään on ankaruutta, joka ehkä ohjaa pois päin sellaisesta ajattelusta, jossa vain kysyntää ja kulutusta lisäämällä voidaan ratkaista talouden niukkuuden ongelmia.

Minua on aina kiinnostanut se, miten taloustieteen merkkihenkilöiden luonne ja henkilöhistoria ovat vaikuttaneet heidän taloustieteellisiin ja talousfilosofisiin näkemyksiinsä. Yhdet ääripäät tällaisessa luonnekatsannossa ovat olleet keskusteluviholliset Keynes ja Hayek; Keynes yläluokkaisena modernina ja dekadenttina teknokraattina, Hayek taas ankarana puristina ja markkinatalouden uskonveljenä, joka paheksui Keynesin ajatuksia joiden mukaan setelien hautaaminen maahankin voi kohentaa yleistä hyvinvointia.

Koivisto on tietynlaisessa uskontoperäisessä totisuudessaan ehkä lähempänä Hayekia. Toisaalta Hayekilla oli vahvoja ja ehdottomia näkemyksiä siitä, millaisia ovat hyvän yhteiskunnan ikuiset ominaisuudet. Koivistolle historia ja hyvä yhteiskunta olivat sitä vastoin avointa hapuilua, jolla ei ole päätepistettä ja jossa muuttumatonta on Saarnaajan kirjan oppien valossa ehkäpä vain ihmisluonnon alttius. Mutta Koiviston tätä puolta tärkeämpi oli kuitenkin hänen ehdoton sitoutumisensa kansanvaltaan, joka suojasi häntä kaikenlaiselta fanatismilta ja äärimmäisyyksien hakemiselta. Tä-

mä oli yksi kantava juonne hänen ajattelussaan ja toiminnassaan, ja kauneimmin se mielestäni näkyy hänen varhaisimmissa teksteissään.

8. Koivisto, markkinatalous ja hyvinvointivaltio

Siksi haluankin lopettaa tämän Koivisto-dokumenttimatkan hänen kirjoitukseensa taas vuodelta 1968. Ajatellaanpa hetki sitä, miten yleisesti viime vuosina on hyväksytty ajatus hyvinvointivaltion ja markkinatalouden suotuisasta liitosta. Tähän ajatukseen perustuu nykyinen pohjoismaisen yhteiskuntamallin palvonta, jota harjoittavat niin *Financial Times* kuin *The Economist* -lehtikin. Markkinatalouden ystävä korostaa nykypäivänä kernaasti myös oikeudenmukaista tulonjakoa ja sosiaalisia turvaverkkoja nimenomaan markkinaliberalismin poliittisina tukipylväinä (esimerkkeinä vaikkapa Thomas Piketty tai Chicagossa koulutettu Intian keskuspankin entinen pääjohtaja Raghuram Rajan).

Kapitalismin ja kommunismin paremmuutta pohtineen kylmän sodan aikana tälle ajatukselle ei löytynyt kuitenkaan vielä paljon kannattajia. Vasemmisto ei hyväksynyt markkinataloutta ja kommunismi piti hyvinvointivaltiota epäilyttävänä luokkasopuiluna.

Lukekaamme Mauno Koivistoa vuodelta 1968 (s. 225):

“Ei liene sattumaa että kysymys tulonjaon epätasaisuudesta niin kansakuntien rajojen sisällä kuin kansakuntien kesken on tullut erityisen ajankohtaiseksi juuri nyt jolloin kansainvälisessä kaupankäynnissä vallitsee voimakas liberalistinen virtaus. Tämä virtaus pohjautuu ajatuksen keskinäisen kilvoittelun kaikkivoipaisuudesta. Se tähtää liikeloudelliseen tehokkuuteen ja se näyttää uhkaavasti johtavan vahvojen vahvistumiseen ja heikkojen heikentymiseen.

Ehkä vakavin baaste, jonka joudumme ottamaan vastaan osallistuessamme kansainväliseen työnjakoon, on se, että vastaisuudessa meidän on kenties entistäkin vaikeampi pitää kansainvälinen kilpailukykyämme ja taloudellinen kasvumme korkeana ja samalla toimia tasaisemman ja oikeudenmukaisemman tulonjaon puolesta. On mikä aibeellisinta, että tähän nuorten nyt esille ottamaan kysymykseen tartutaan hanakasti. Meidän on lähdettävä hyvinvointipolitiikassa siitä, että maan liikeloudellisesta tehokkuudesta huolehtiminen on tärkeää mutta se ei yksin riitä. Mitä tasaisempi tulonjako on, sitä laajemmille kansalaispiireille avautuu mahdollisuuksia osallistua erilaiseen inhimilliseen toimintaan. Tasapuolinen ja oikeudenmukainen tulonjako aktivoi näin ihmisen ja koko yhteiskunnan.”

Näin kauniisti ja profetallisesti kirjoitti Mauno Koivisto. Ja vuosi oli 1968, lähes puoli vuosisataa ennen kuin nykyiseen tapaan on alettu korostaa markkinatalouden ja hyvinvointivaltion liittoa. □

Kirjallisuus

- Heinonen, V. ja Pantzar, M. (1994), "Nämä kytkeytyvät toisiinsa: talouspolitiikka, politiikka, puoluepolitiikka ja henkilöpolitiikka – Presidentti Mauno Koiviston haastattelu", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/1994.
- Koivisto, M. (1956), "Sosiaalidemokratian tavoitteita", *Sosialistinen aikakauslehti* 10/1956.
- Koivisto, M. (1962), "Pankkikilpailusta Suomessa", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 58: 234–247.
- Koivisto, M. (1967), "Taloudellisen suunnittelun mahdollisuuksista Suomessa", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 73: 21–30.
- Koivisto, M. (1968), *Linjan vetoa*, Kirjayhtymä.
- Koivisto, M. (1978), *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä.
- Koivisto, M. (1994), *Kaksi kautta*, Kirjayhtymä.
- Lindblom, S. (2009), *Manun matkassa*, Otava.
- Pekkarinen, J. ja Vartiainen, J. (1993), *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*, WSOY.
- Popper, K. (1957), *The Poverty of Historicism*, Routledge.
- Vartiainen, J. (1994), "Isä Koiviston kylä", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 90: 586–593.